

quarantine organisms and to prevent intrusion of quarantine organisms into the environment of Ukraine and other countries.

УДК 340.(091); 37(091)

В. О. БОНДАРУК,
магістр права

ЗАМОЙСЬКА АКАДЕМІЯ (1594–1784) У ЄВРОПЕЙСЬКОМУ СЕРЕДНЬОВІЧНОМУ ОСВІТНЬО-ПРАВОВОМУ ПРОСТОРИ

Визначено ключові моменти європейського освітньо-правового простору в їхній динаміці. Серед них вирізняє ієрархічно-універсальний християнський чинник та університетський рух, з яким автором пов'язується становлення і розвиток освітнього простору як особливої реальності. Аналізується правовий компонент середньовічного освітнього простору – зокрема основні правові доктрини, що дає змогу з'ясувати місце та роль Замойської академії (1594-1784) та правової освіти у її стінах.

Ключові слова: середньовічний освітній простір, правовий простір, Замойська академія, історія освіти і науки, правова освіта.

Бондарук В. О. Замойская академия (1594–1784) в европейском средневековом образовательно-правовом пространстве

Определены ключевые моменты европейского образовательно-правового пространства в их динамике. Среди них выделено универсально-иерархический христианский фактор и университетское движение, с которым автор связывает становление и развитие образовательного пространства как особой реальности. Анализируется правовой компонент средневекового образовательного пространства – в частности основные правовые доктрины, что позволяет выяснить место и роль Замойской академии (1594–1784) и правового образования в ее стенах.

Ключевые слова: средневековое образовательное пространство, правовое пространство, Замойская академия, история образования и науки, правовое образование.

Bondaruk V. O. Zamojski academy (1594–1784) in the medieval European educational and legal space

Determined the main moments of the European education and legal space in their dynamics. Among these selected universal hierarchical Christian factor and university motion which is linked for the formation and development of educational space as a special reality. Analyzes the legal components of the medieval educational space – including basic legal doctrine that allows us to determine the place and role Zamojski Academy (1594–1784) and legal education in its walls.

Key words: medieval educational space, legal space, Zamojski Academy, history of education, legal education.

Замойська академія, яка була створена і успішно функціонувала на етнічних українських землях упродовж двох століть, посідає визначне місце у їх культурному розвитку. Цей, у певні періоди єдиний вищий освітній заклад на наших теренах, був невід'ємною складовою європейського освітнього простору. На його становлення і розвиток вплинув увесь хід розвитку суспільної

думки та освітніх процесів на континенті за часів раннього і пізнього Середньовіччя. Правова освіта в її стінах надавалася за уніфікованими європейськими стандартами в контексті тодішнього освітньо-правового простору як автономного простору культури, який охоплював і структурував правовий світогляд, правосвідомість, правову культуру та діяльність щодо обміну правовими знаннями, задав шкалу суспільних і правових цінностей, визначав способи поширення правових знань.

Зокрема, ранньосередньовічний освітній простір характеризувався домінуванням християнської парадигми, яка була ціннісно-смісловою основою середньовічної культури, був побудований за принципами символізму й універсалізму, які випливають із християнських текстових описів. Його правовий компонент формувався на межі між прагненням суспільної думки до універсальності, вседності світу та наявної чіткої ієрархічності, що пронизувала всі сфери земного і небесного життя.

Подальший розвиток освітньо-правового простору був пов'язаний із приходом на зміну монастирській школі як освітній інституції університету як уособленням всесвіту. Емансипація освітнього закладу від влади єпископа, тобто від прямого церковного підпорядкування, зумовила поміж іншим і бурхливий розвиток правових знань, зміст яких дедалі більше визначатиме не безпосередньо церковна влада, а корпорація освічених людей¹.

Саме виникнення університетів засвідчує початок становлення освітнього простору як особливої реальності, в якій відбувається, за визначенням Г. Дж. Бермана, «зчеплення різних наукових дисциплін у більшій науковій співтовариства, особливо в університетах, члени яких, крім того, що вони поділяють спільні цілі просування знання і виховання молоді, також розуміють, що всі галузі знань стоять на спільному фундаменті»². Водночас університетський простір утворюється з численних підрозділів (факультетів), перехід з одного факультету на інший, навчання у різних університетах не тільки дозволяється, а й заохочується. Відповідно, людина в освітньому просторі може займати різні позиції і виконувати різні ролі: студента, магістра, лектора тощо³. Безпосереднім чином стосувалося це і правознавства, в яке були «вмонтовані» фактично всі гуманітарні дисципліни, насамперед риторика та логіка.

Середньовічні університети, як правило, мали чотири факультети. А саме: вільних мистецтв, медицини, права і теології. Перший був підготовчим. Його завершення давало право вступати на теологічний, медичний або юридичний факультети. Часто студенти паралельно освоювали різні дисципліни, особливо богослов'я та медицину, що разом з використанням єдиного схоластичного методу, надавало освіті додаткову широту, долучаючи студента до значної міри уніфікованих знань.

Згодом, з початком епохи Відродження можна простежити зростання політичної ролі університетів та їхніх зв'язків не тільки з церковними, а із державними інститутами. За визначенням Ж. Ле Гоффа, процес зміцнення університетів був частиною еволюції, що перетворювала більші університети в політичну силу кінця Середніх віків⁴.

Отже, у Середньовіччі можна виокремити такі особливості навчального процесу: наскрізність – від школи до вищих ступенів, підпорядкованість його релігійній ідеології та згодом тісний зв'язок з державною ідеологією, відносна нечисленність контингенту, який проходив навчання, відриті можливості для індивідуального спілкування з «метром» – професором, доктором⁵. Значною мірою ці особливості збереглися і в подальші часи.

Найяскравішими зразками суспільного руху до освіти дослідники називають, хоча і створені на різних засадах, найпопулярніші на теренах Європи університети в Парижі та Болоньї.

Так, Паризький університет утворився як федерація шкіл, в якій магістри, маючи особисту владу над своїми учнями в межах окремої школи, за допомогою порад і вибраних офіційних осіб колективно керували всім *studium* та притримувалися загальних правил навчання та складання іспитів. Враховуючи ж неухильне намагання папства впливати на освітні процеси в університеті, насамперед з метою захисту і пропаганди ортодоксальної церковної доктрини та підготовці кваліфікованих теологів і проповідників, Паризький університет став моделлю т. зв. викладацького університету.

Але праматір'ю європейських університетів вважається місто Болонья, чий освітнянські пріоритети яскраво ілюструє заклик від імені уряду міста: «Всі, хто бажає з'явитися в місто для наукових занять, можуть вільно і без страху прийти. Всі привілеї, імунітети і пільги студентів будуть суворо і неухильно дотримуватися, при чому студентам обіцяється, що вони будуть гарно прийняті і з ними будуть доброзичливо поводитися»⁶.

Паризький і Болонський університети тривалий час мали потужний викладацький склад, географічно їх вплив поширювався далеко за межі держав, вони були еталонами для більшості нових університетів.

Серед інших відомих університетів – Оксфордський, Кембриджський, Падуанський. Зокрема, останній – *alma mater* Я. Замойського – у 1339–1813 рр. складався з двох університетів – університету юристів (*Universitas Iuristarum*), де викладалося цивільне і канонічне право, богослов'я, та університету художників (*Universitas Artistarum*), де викладалися астрономія, діалектика, філософія, граматики, медицина і риторика.

Попри достатньо консервативний характер університетської науки і освіти, що зумовлювалося зокрема його «цеховим» характером, Відродження спричинило проникнення в освітній процес гуманістичних ідей. «*Studia humanitatis*», авторство якого приписують Колуччо Салютаті (італ. *Coluccio Salutati*, 1331–1406), передбачав насамперед, пізнання не зовнішнього світу, а людського буття, ціллю чого є нова людина, що володіє високою якістю – *humanitas* (здатністю до добродесних вчинків, що виробляється досвідом та освітою)⁷. Ідеї спрямування освіти на формування гармонійної особистості зумовлювали появу в освітніх програмах «реальних знань», серед яких була і правова наука.

В університетах формувалися правові доктрини як системи панівних уявлень про право, що здатні не лише відображати юридичну дійсність, а й творчо видозмінювати усі складові правової системи суспільства, одночасно зумовлювати і продукувати освітньо-правові тенденції. Класичний курс права

включав світську (римську) правову доктрину та щільно з нею пов'язану церковну (канонічну) правову доктрину.

На цій підставі в канонічному праві розвивалися такі галузі права, як сімейне право (на підставі юрисдикції над таїнством шлюбу), спадкове право (на підставі юрисдикції над заповітом), право власності (на підставі юрисдикції над бенефіціями – наприклад, на церковне оподаткування, на обіймання церковних посад), договірне право (на підставі юрисдикції над клятвеними присяганнями), кримінальне та деліктне право (на підставі юрисдикції над гріхами).

Слід відзначити і зворотній процес: усі світські правові системи – феодальна, маноріальна, торговельна, міська, королівська – пристосовували для себе основні ідеї та прийоми канонічного права. Це пояснюється тим, що канонічне право як система «*regula juris*» (коротких юридичних положень) або грецькою «*κανων*», було розвиненішим і тому доступнішим для використання. Більшість важливих юридичних понять було розроблено саме у канонічному праві. Серед них поняття вини, справедливої ціни, злочину тощо. Приписи канонічного права щодо порядку обрання ієрархів і прийняття колегіальних рішень зробили суттєвий внесок у розвиток інституту виборів і представництва. Загалом, закріплени в канонічному праві релігійні обряди, норми і доктрини, що відображали погляди християнської церкви на смерть, гріх, покарання, прощення, порятунок тощо, визначили зміст основних інститутів, понять і цінностей світського романо-германського права⁸.

Як зазначалося, включеною у пізньосередньовічну освітньо-правову сферу була *риторика*. «Та, яка з'являється в звуках труб і урочистого співу» займала виключне місце в греко-римській культурі. Піднесена на п'єдестал генієм Цицерона, риторика і в подальші часи не втрачала свого значення необхідної складової освіти, зокрема правової, долучившись як засіб вираження до розвитку основних правових доктрин. Ораторське мистецтво від античних часів відіграло значну роль у європейському церковному, суспільному, політичному житті. Значною мірою спричинило воно і розвиток правових знань: від курсів юридичного красномовства до судової риторики.

Свій, хоча і непрямий, вплив на розвиток освітньо-правового простору мала логіка. Як освітня дисципліна у католицьких освітніх закладах вона орієнтувалася на західноєвропейську традицію Фоми Аквінського, Вільяма Оккама, Дунса Скота (у православних братських школах викладання логіки зокрема базувалося на логічних концепціях Аристотеля, Порфирія, І. Дамаскіна, М. Псьола), оперувала такими категоріями як «логічний квадрат», модальні судження тощо.

Передові європейські політичні і правові ідеї, щодо рівності прав, широкого виборчого права, відокремлення суду від держави, від XV ст. починають проникати за університетські стіни. Особливо це стосується Королівства Польського, яке починаючи від XV ст. перетворюється на форпост у боротьбі за шляхетську демократію і республіканський лад.

Все це створювало суспільне-правове тло, на якому утверджувалася Замойська академія, яка за задумом свого засновника – видатного суспільного

і державного діяча Яна Замойського, мала стати ідеальним освітнім закладом гуманістичного спрямування. Її основним призначенням висувалася освіта вихідців з руських земель (Холмщини, Белзщини, Волині та Поділля), а згідно з освітньо-правовою концепцією Я. Замойського основним компонентом її визначалося суспільно-громадське виховання на ґрунті античних республіканських ідей, патріотизму, місцевих правових і державницьких традицій, презумпції прав особи і громадянина⁹.

Природно, що у стінах Замойської академії згідно з традиційною моделлю європейської університетської освіти, саме правовий компонент був визначальним. Правовий спадок академії складають як праці визначних правників, котрі працювали в стінах академії, так і фахове юридичне середовище, яке продукувала академія, зокрема і для українських земель. Цей спадок має непересічне значення для української юриспруденції, виступаючи необхідною ланкою у її розвитку та ідентифікації.

Створення багатомовного, віротерпимого та полікультурного навчального центру в Замості, розширювало межі європейського освітньо-правового простору, включаючи до нього і українські терени, а суттєва правова складова в освіті (відділ права підготував більше 88¹⁰ докторів обох прав, переважна більшість яких була вихідцями з українських земель) спричинила значний вплив на розвиток правової культури та правосвідомості.

1. *Пролєв С.* Культурно-історичне покликання університету / *Є. Пролєв* // *Покликання університету: Зб. наук. пр. / Відп. ред. О. Гомілко.* – К.: РІА «ЯНКО»; «ВЕСЕЛКА», 2005. – С. 31–32. 2. *Берман Г. Дж.* Западная традиция права: эпоха формирования / Пер. с англ. Н. Р. Никонова при участии Н. Н. Деевой. – 2-е изд. – М.: Изд-во МГУ: Изд. группа ИНФРА-М. – НОРМА, 1998. – С. 160. 3. *Марченко О. В.* Освітній простір епохи Середньовіччя: проєкція символічної реальності / *О. В. Марченко* // *Практична філософія.* – № 2 (№40). – 2011. – С. 105. 4. *Ле Гофф Ж.* Интеллектуалы в Средние века (пер. с фр. А. Руткевич) / *Ж. Ле Гофф.* – СПб.: Издат. дом СПбГУ, – 2003. – С. 130. 5. *Матвієнко П. М.* Філософські основи трансформації освітніх концепцій від Середньовіччя до Модерну (у контексті проблем вітчизняної освіти) / *П. М. Матвієнко* // *Практична філософія.* – № 4 (№38). – 2010. – С. 118. 6. *Пискорский В.* Итальянские университеты. (По поводу нового устава) / *В. Пискорский.* – Казань: Тип. Казанского имп. Ун-та, 1910. – С. 1. 7. *Колотілова Н. А.* Риторика в системі середньовічної освіти. Навч. Посібник / *Н. А. Колотілова.* – К.: Центр учбової літератури, 2007 – С. 159. 8. *Ткаченко В. Д.* Порівняльне правознавство: Підручник для студентів юридичних спеціальностей вищих навчальних закладів / *Ткаченко В. Д., Погребняк С. П., Лук'янов Д. В.* – Х.: Право, 2003. – С. 64. 9. *Бондарук В. О.* Освітньо-правова концепція Яна Замойського / *В. О. Бондарук* // *АЛЬМАНАХ ПРАВА. Правовий світогляд: людина і право.* – Вип. 5. – К.: Ін-т держави і права ім. В. М. Корещького НАН України, 2014. – С. 112–116. 10. *Gmiterek H.* Promocje doktorskie w Akademii Zamojskiej. W kregu akademickiego Zamościa / *H. Gmiterek* // *Materiały z międzynarodowej konferencji na temat Akademii Zamojskiej na tle praktyki edukacyjnej w Europie Środkowo-Wschodniej (koniec XVI – koniec XVIII wieku),* Lublin – Zamość, 11–13 maja 1995, red. Henryk Gmiterek. – Lublin: Wyd. Uniw. M. Curie-Skłodowskiej. – 1996. – S. 232.

Bondaruk V. O. Zamoyski academy (1594–1784) in the medieval European educational and legal space

Zamoyski Academy, which was created and successfully functioned on ethnic Ukrainian lands for two centuries, occupies a landmark in their cultural development. This, in certain periods the only higher educational institution in Ukrainian lands, was an integral part of the European educational space.

Legal education provided by unified European standards in the context of contemporary educational and legal space as an autonomous space culture. This space is covered and structured legal worldview, legal consciousness, legal culture and activities for the exchange of legal knowledge. Also it set the scale of social and legal values, defined ways of spreading legal knowledge.

Thus, early medieval education space characterized by the dominance of Christian paradigm was built on the principles of universality and symbolism, stemming from the Christian text descriptions. Its legal component formed between the desire of public opinion to the universality, unity of the world and present a clear hierarchy that permeated all spheres of earthly and heavenly life.

Further development of educational and legal space associated with replacing the convent school as an educational institution to the university as the personification of the universe.

The emergence of university certifies beginning of the formation of educational space as a particular reality, in which was coupling of different scientific disciplines in larger academic community, especially in the universities. Members of whose except that they share common goals of promoting knowledge and education of young people also understand that all sectors of knowledge are in the common foundation.

In the universities formed the legal doctrine as a system prevailing in society ideas about the law, which are able to not only show validity, but creative modify all parts of the legal system of society, simultaneously cause and produce educational and legal trends.

The classic course included secular law (Roman) legal doctrine and closely connected with it, the church (canonical) legal doctrine.

The legal heritage which consists of labors of prominent lawyers who worked in the Academy, and specialized legal environment that produced by the academy. This process was conspicuous value for Ukrainian jurisprudence, acted as essential element in its development and identification.

Creating a multilingual, cosmopolitan and multicultural training center in Zamosc, expanding the boundaries of the European educational and legal space, also including the Ukrainian territories. A significant part of legal education of Zamoyski Academy (law department has prepared more than 88 doctors of both rights, most of which had come from the Ukrainian lands) caused a significant impact on the development of legal culture and legal awareness.

Key words: *medieval educational space, legal space, Zamoyski Academy, history of education, legal education.*